

правової визначеності (legal certainty) як одного з основних складових верховенства права. Саме ця визначеність є вихідною для оцінки якості закону як ключового інструмента регулювання суспільних відносин, пов'язаних з обмеженням прав і свобод людини та, зокрема, прав, гарантованих ст. 5 Конвенції.

З огляду на цілі та сферу дії Конвенції розуміння поняття «закон» Судом - не тотожне його розумінню у загальнотеоретичній юридичній науці. Вказане, однак, не означає, що Суд вносить певну невизначеність у правничу термінологію, зокрема, включаючи в обсяг конвенційного поняття «закон» судову практику, як і навряд чи може означати те, що тлумачення поняття «закон» у вітчизняній загальній теорії права потребує, так би мовити, радикального оновлення з огляду на практику Суду.

З одного боку, здійснюючи тлумачення поняття закону для застосування Конвенції при вирішенні конкретних справ і начебто протиставляючи свою - «сутнісну» - інтерпретацію закону тій, що названа Судом «формальною» та поширена на національному рівні, не формулює дефініцій для національних правових систем, а лише вказує на те, яким чином розуміти відповідну термінологію Конвенції.

З другого боку, незалежно від того, чи мова йде про національний закон у вузькому чи у широкому розумінні, Суд, характеризуючи це поняття, не оминає такої його властивості, як належна якість, тобто доступність, чіткість приписів закону, прогнозованість наслідків їх дії. Вочевидь, ця юридико-технічна властивість має бути характерною для всіх нормативних актів держави, зокрема і для тих, які регулюють відносини у сфері фізичної свободи людини. Проте, на жаль, відсутність належної регламентації в Україні нормопроектувальної діяльності, як і низка інших, «неюридичних» чинників, не завжди дозволяють стверджувати про якість нормативних актів, особливо з погляду передбачуваності їх наслідків для адресатів.

Список використаної літератури

1. Посібник зі статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканність». - Рада Європи, Європ. суд з прав людини, 2012.
2. Трехсель С. Стаття 5 Європейської конвенції з прав людини / Стефан Трехсель // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. - К. : ЗАТ «ВПОЛ», 2004. - С. 122.

В. І. Риндюк,
*канд. юрид. наук, доц.,
доц. каф. теорії та історії держави і права,
Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана, м. Київ*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ЗАКОН» ТА «ЗАКОНОДАВСТВО»: ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ

Як не парадоксально, терміни «закон» та «законодавство», будучи чи не одними з найбільш використовуваних у сфері права, не мають свого однозначного чіткого розуміння в юридичній науці. Разом з тим однією з основних вимог до термінології

будь-якої науки, у тому числі і юридичної, є наявність дефініцій (визначень) термінів та їх однозначність у межах відповідної терміносистеми.

Слово «закон» є багатозначним та використовується в різних сферах людського спілкування в різних значеннях, отже, його використання може викликати у свідомості людей різні уявлення. Тлумачний словник української мови визначає слово «закон» у таких п'ятьох значеннях: 1) як встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу; 2) як загальноприйняте, усталене правило співжиття, норма поведінки; 3) як основні правила в якій-небудь ділянці людської діяльності, що впливають із самої суті справи; 4) як об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що впливає з їх внутрішньої природи, сутності; закономірність; 5) як сукупність догм (основних положень) якої-небудь релігії, вівчення [1, с. 396-397].

У сучасній мові основною сферою використання терміна «закон» є юридична наука та практика. Однак, якщо звернутися до юридичних словників, підручників та навчальних посібників з теорії держави і права, то і тут звертає на себе увагу неоднозначність розуміння поняття закону. Зокрема, розглядають поняття закону у вузькому та широкому значенні. У вузькому розумінні - як нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, прийнятий вищим представницьким органом державної влади або безпосереднім волевиявленням народу (в порядку референдуму), що регулює, як правило, найбільш важливі суспільні відносини. У широкому розумінні - як нормативно-правові акти в цілому; всі встановлені державою загальнообов'язкові правила; як будь-яке джерело права; як синонім поняття права, а точніше, законодавства [2, с. 284; 3, с. 279-280].

Неоднозначне розуміння поняття закону в юридичній науці відображається і в юридичній практиці. Зокрема, в Рішенні Конституційного Суду України від 11.07.1997 р. № 3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) зазначено, що аналіз тексту Конституції України свідчить про те, що термін «закон» вживається в ній як у широкому, так і вузькому значеннях. У широкому значенні (яке охоплює також Конституцію України) термін «закон» вживається, наприклад, у статтях 13, 24, 35, 58, 68 Конституції України, які закріплюють загальновизнані правові принципи - рівність громадян перед законом, недопустимість відмови від виконання законів з мотивів релігійних переконань, незворотність дії законів у часі, незвільнення від юридичної відповідальності через незнання законів тощо. В основному ж у тексті Конституції України термін «закон» вживається у вузькому значенні, охоплюючи лише закони України, зокрема, він часто вживається у словосполученні «Конституція України і (та) закони України» (статті 10, 15, 36, 79, 126, 150 та ін.).

Якщо слово «закон» є багатозначним і є не лише юридичним терміном, а також має широке використання і поза межами права, то термін «законодавство» - це юридичний термін. Юридичний термін - це слово (або словосполучення), що є узагальненим найменуванням поняття з правової сфери суспільного життя, має точний і визначений зміст, вирізняється змістовною однозначністю та функціональною стійкістю, має визначення (дефініцію). Зокрема, саме наявність чіткої дефініції є істотною відмінністю терміна від слова.

Однак і юридичний термін «законодавство» не має на сьогодні однозначного розуміння в юридичній науці. Ситуація, що склалася з визначенням поняття «законодавство», відображена, зокрема, в підручнику з теорії держави і права О. Ф. Скаун [4, с. 312]. Так, автор пише, що поняття «законодавство» розглядається в трьох значеннях: у «вузькому» - як сукупність усіх законів держави та міжнародних договорів; в «широкому» - як сукупність усіх джерел офіційно встановленого об'єктивного права, тобто законів і підзаконних нормативно-правових актів; та «серединному» (між широким і вузьким) - як система нормативно-правових актів вищих органів державної влади: закони і підзаконні акти парламенту, президента, уряду. Останнє розуміння терміна «законодавство» висловив Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 09.07.1998 р. № 12-рп/98 (справа про тлумачення терміна «законодавство») щодо його використання в ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України. Звичайно, при тлумаченні терміна «законодавство» в ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України Конституційний Суд України виходив зі змісту положень цього Кодексу, а отже, поширення такого розуміння терміна «законодавство» на всю юридичну науку та практику буде не зовсім коректним.

Зокрема, і в окремій думці судді Конституційного Суду України М. Д. Савенко у справі про тлумачення терміна «законодавство» зазначається, що своїм Рішенням Конституційний Суд України не тільки не зняв непорозуміння у застосуванні терміна «законодавство», а, навпаки, ускладнив його. При офіційному тлумаченні терміна, який неодноразово згадується в одному нормативно-правовому акті, необхідно виходити з того, що він вживається в одному значенні. Не може термін «законодавство» мати різне значення, вживання більш ніж у сотні статей Кодексу законів про працю України.

Очевидно, що неоднозначне тлумачення понять «закон» та «законодавство» породжує непорозуміння в правозастосовній діяльності, а отже, на сьогодні існує практична необхідність офіційного визначення зазначених юридичних термінів. Зокрема, щодо поняття «законодавство» необхідно чітко визначитися, які нормативно-правові акти (або, можливо, й інші офіційні джерела (форми) права, наприклад нормативно-правові договори) ним охоплюються. Адже сьогодні в науковий обіг запропоновано ввести поняття «система джерел права» як комплекс взаємопов'язаних і взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які об'єктивовані у відповідних зовнішніх формах та утворюють нормативно-правову організацію, необхідну для забезпечення правового регулювання в будь-якому суспільстві. При цьому зазначається, що саме вищезазначене поняття є близьким до відображення сучасних реалій, а поняття «система законодавства» (як сукупність усіх нормативно-правових актів певної держави) є застарілим, характерним для попередньої радянської правової системи, в якій нормативно-правовий акт був основним і чи не єдиним джерелом права, та не відповідає реаліям сьогодення. Адже сучасні нормативно-правові комплекси регламентації суспільних відносин у різних правових системах світу, зокрема й в Україні, є значно різноманітнішими: і нормативно-правові акти, і нормативно-правові договори, і нормативно-правові прецеденти, і правові звичаї, і правові доктрини, і принципи права. Тому виникає потреба в трактуванні такої системи як сукупності нормативно-правових приписів,

що об'єктивовані у відповідних зовнішніх формах права. Більше того, така система є поліструктурним утворенням і може включати в себе підсистему нормативно-правових актів (відповідно у межах цієї підсистеми виокремлюється система законодавства та система підзаконних нормативно-правових актів як складові її частини), підсистему нормативно-правових договорів, прецедентну, звичаєву підсистеми тощо [5, с. 37].

На думку автора, вирішення окресленої проблеми слід починати зі з'ясування поняття закону в контексті права за допомогою використання такого методу пізнання, як діалектичний. Відповідно необхідним є визначення поняття закону як трьох його моментів - загального, особливого та одиничного. Адже найбільш широке філософське розуміння поняття закону взагалі - це закономірність (природна або соціальна). До речі, слова «закон» та «закономірність» мають однаковий корінь «закон» і спільне лексичне значення, є спорідненими, спільнокореневими словами. Відповідно на рівні особливого необхідно розрізнити поняття юридичного закону як форми існування юридичних норм, встановлених владним авторитетом, а на рівні одиничного - поняття закону України як виду (форми) нормативно-правового акта вищого представницького органу державної влади України - Верховної Ради України.

Щодо визначення поняття «законодавство», то можна зазначити таке. Слова «закон» та «законодавство» є спільнокореневими, а отже, пов'язані загальним лексичним значенням. При цьому іменник «законодавство» є збірним іменником, тобто іменником, що виражає сукупність (множинність) однакових або подібних предметів, що сприймаються як одне ціле. Словотвірне значення у збірних іменниках виражається відповідними суфіксами, зокрема і суфіксом -ств(о) [6, с. 183]. Таким чином, якщо виходити зі словотвірного лексико-граматичного значення «збірності» слова «законодавство», то можна зробити висновок, що законодавство - це сукупність (система) юридичних законів як зовнішньої форми виразу та офіційного закріплення юридичних норм, надання їм визначеності, об'єктивності, загальнообов'язковості.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад, та голов. ред. В. Т. Бусел. - К. : Перун, 2005. - 1728 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. - 2-ге вид., переробл. і допов. - К. : Юрид. думка, 2012. - 1020 с.
3. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. - К. : Кондор, 2006. - 477 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. - 2-ге вид. - К. : Алерта : ЦУЛ, 2011. - 520 с.
5. Хомюк Н. С. Співвідношення поняття системи джерел права із суміжними поняттями / Н. С. Хомюк // Порівн.-аналіт. право. - 2014. - № 4. - С. 36-38.
6. Караман С. О. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; на ред. С. О. Карамана. - К. : Літера ЛТД, 2011. - 560 с.